

In memoriam Peter Lupták Odešel zoolog par excellence...

Když 17. listopadu 2015, ve věku pouhých 45 let, zemřel v jižní Africe při autonehodě RNDr. Peter Lupták, opustil nás vzácný a vždy milý přítel, noblesní společník a talentovaný zoolog světového formátu. Byl to náš, tedy česko-slovenský excelentní znalec velkých afrických savců, zapálený obdivovatel africké fauny a vůdčí osobnost několika odborných komisí Unie českých a slovenských zoologických zahrad (UCSZOO). Patřil k osobnostem nejen z hlediska znalostí, ale především byl pokorný, slušný a ochotný člověk schopný naslouchat jiným a vidět věci a vztahy pro mnohé z nás neviditelné – přírodovědec par excellence.

Ztráta je o to bolestnější, že odešel nečekaně, příliš mlád a plný plánů. Čtenářům Živy je Peter Lupták znám díky několika příspěvkům (např. o objevu mastodonta z Hajnáčky – 1990, 5: 235–236, damanech – 2000, 2: 87–88, západoafrických primátů – 2006, 1: 38–40, a savcích Zanzibaru a zambijské Luangwy – 2007, 5: 233–235, dále 2008, 5: 234–235 a 2009, 1: 42–43).

O krásy přírody a zvířat se zajímal od svého dětství. Jeho talent výrazně motivoval a směřoval popularizační aktivity prof. Zdeňka Veselovského, Josefa Vágnera, Vratislava Mazáka, Ludka J. Dobroruky, i zoologické zahrady v Československu; hodně jej ovlivnily dozvuky legendárních expedic zmíněného J. Vágnera. Významnou roli sehrálo místo, kde vyrůstal. V blízkosti jeho rodného Lučence na jihovýchodním Slovensku se nachází světoznámá plicenní lokalita Hajnáčka s bohatou savčí faunou (chobotnatci, tapíři, pandy červené apod.), detailně prozkoumaná prof. Oldřichem Fejfarem a nověji Martinem Sabolem. Časem z Petra vyrůstá badatel – paleontolog a zoolog – s vytříbeným smyslem pro formu, kterou dokázal pojímat nejen v detailu, ale v širší interpretaci biologického a evolučního kontextu. Byl šťastný v přírodě, v zoologických zahradách, stejně tak ale v depozitářích muzeí a knihovnách. Jeho zájem o historii přírodních věd, obdiv ke generacím cestovatelů a zoologů i okouzlení romantickým nádechem dávno minulých objevitelských dob byly přirovnatelné. Vzpomeňme jen na dnes legendární příběh „zapomenutého“ dermoplastického preparátu vyhubeného lva kapského v muzeu Emila Holuba v Holicích.

Během studia speciální zoologie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě, a posléze jako doktorand a vědecký asistent na Zoologickém ústavu (později katedra ekologie) se zaměřil především na paleontologické a morfologické hodnocení šelem (svrchnomiocenní zástupci čeledi lasicovitých a hyenovitých, basiscranium recentních lasicovitých). Později se čím dál více věnoval taxonomickému a biogeografickému hodnocení současných

1 Peter Lupták.
Foto z archivu Zoo Bojnice

afrických savců, především šelem, primátů a kopytníků. Což není až tak nepochopitelný profesní posun, pokud si uvědomíme, že v miocénu žili lidooopi, sloni, žirafy a další prvky dnešní africké fauny také ve střední Evropě. Brzy se etabloval jako špičkový odborník na evoluci, fylogenezi, morfologii a diverzitu savců. Na fakultě se potkal s podobně nadšenou a milou dívkou Zuzanou Mihálovovou, která se stala jeho životní oporou. Navzdory skvěle započaté kariéře (zahraniční stáže v Smithsonian Institution v USA, British Museum of Natural History v Londýně) a jeho oblíbenosti jako pedagoga se poněkud překvapivě rozhodl přijmout pozici zoologa v Zoo Bojnice u Prievidze (nelze si nevzpomenout na podobnou paralelu u prof. Veselovského v pražské zoo). Tím, že se rychle zapracoval do provozu zoologické zahrady, dokázal brzy svět slovenských, českých i světových zoo obohatit o úžasný profesní a osobní prvek. Během krátké doby se zařadil mezi aktivní osobnosti těchto institucí a stal se dlouhodobým koordinátorem komise pro velké kočky a gepardy při Unii českých a slovenských zoologických zahrad. V rámci Evropské asociace zoologických zahrad (EZA) byl členem komise evropských záchovných programů (EEP) pro levharta perského a zebra Hartmannové, od r. 2013 členem výkonného výboru Taxon Advisory Group (TAG) pro antilopy a žirafy. Působil rovněž v poradní skupině Úmluvy o mezinárodním obchodu ohroženými druhy rostlin a živočichů (CITES) pro Slovenskou republiku. Na univerzitní

svět přitom nezanevřel, podporoval vědecký výzkum v zoologických zahradách a stále měl přehled o nových poznacích v oboru.

Odborně se zaměřil na pečlivé dokumentování morfologické variability různých skupin savců a za tímto účelem navštívil řadu odlehklých oblastí, přičemž 9 cest vedlo do jeho nejoblíbenější destinace – Afriky. Středem zájmu byly spíše opomíjené, až přímo neznámé taxony a méně navštěvované lokality. Ze svých cest vyvodil důležitý poznatek – v rámci taxonomie je třeba klást důraz na porovnání populací, nikoli jedinců, a také podporovat ochranu druhů *in situ* za pomoci zoologických zahrad. Bojnickou zoo do mnoha takových projektů zapojil a další připravoval.

Díky jeho osobnímu nasazení ve funkci vedoucího zoologického úseku se během 14 let kredit bojnické zoo v rámci UCSZOO a celé Evropy výrazně zvýšil, zejména co se týče odborné koncepce chovu jednotlivých druhů a jejich prezentace. Velký důraz kladl na grafický styl bojnické zoologické zahrady, který spoluvytvářel, včetně facebooku, webových stránek (www.zoo-bojnice.sk) a tiskovin. Za jeho působení zaznamenala tato zoo podstatné zkvalitnění druhové skladby ve prospěch vzácných a osobitých druhů. Podařilo se mu obohatit kolekci o jeleny bělohobé, antilopy vráné, dikdiky, daňky mezopotámské, takiny zlaté, lvy berberské, levharty obláčkové, kočky cejlonské a slaništní, oranguty bornejské, lemury vari, kočkodany Hamlynovy a Rolowayovy, ale také své oblíbené tlamovce – rybí endemity z velkých afrických jezer. Nechyběli zástupci drobných hlodavců z čeledi myšovitých nebo nevhední plazi, jako jsou varani modří či krokodýli siamští, nebo ptáci – např. guaroubové zlatí, agapornisi hnědohlaví.

Peter vytvořil výjimečné webové stránky odborné skupiny pro žirafy a antilopy při EZA <http://antelopes.eu/>, je autorem slovenského názvosloví savců světa (Slovenské mená cicavcov sveta, 2003), které se začalo pro vysoký standard všeobecně používat. Stále k nám promlouvá formou množství odborných a popularizačních příspěvků, zmiňme alespoň 11 ročníků věstníku odborné komise pro velké kočky a gepardy při UCSZOO – Baghira, které se staly inspirací pro další skupiny (Mourek – malé kočky, Walia – kozy a ovce), tři čísla Věstníku Malá Africká Konference (Mopan), u některých tiskovin pomáhal s grafickou úpravou (Midas – věstník pro drápkaté opice, Gerenuk – věstník pro antilopy a žirafy komisi). Za vyvrcholení popularizace chovaných taxonů a ochranné tematiky lze považovat nového průvodce bojnickou zahradou a knihu Zoo Bojnice: Slovenská archa biodiverzity (2015). Světovou zoologickou obec zaujal zhodnocením fenotypické variability lva (*Panthera leo*) v 36. čísle sborníku Gazella (2009: 33–150) vydávaném Zoo Praha. Šlo o jeden z nejlepších příspěvků, který kdy Gazella otiskla – i díky krásným a vědecky cenným ilustracím Ladislava Csurmy, které byly pečlivě „doladovány“ na základě Petrových odborných připomínek, podobně jako tomu bylo dříve třeba u Zdeňka Buriana a jeho odborných konzultantů, Vratislava Mazáka nebo Josefa Augusty.

Dalším podobně vydařeným příspěvkem bylo Petrovo taxonomické hodnocení zeber stepních (tzv. severního komplexu) v 32. čísle *Gazelly* (2005: 43–66). Ve všech jeho článcích dominují bohaté autentické zkušenosti a osobní postoje.

Stále více ho trápilo ohrožení přírody a devastace africké divočiny. V rámci svých možností se společně se Zuzkou snažil mizející krásy přírody Afriky dokumentovat a své zážitky a poznatky dále zprostředkovávat (www.wildafrica.sk). Vždy kladl mimořádný důraz na popularizaci ochrany přírody a zvířat, přičemž sám byl talentovaným popularizátorem. Vládl slovem, kresbou, publikoval vynikající fotografie, točil i filmy, např. dokument o záchraně západního poddruhu antilopy Derbyho nebo o výpravě za méně známými a přehlíženými druhy a formami mizejícího světa afrických zvířat (buvolec zambijský, b. Lichtensteinův, černá voduška lečve, antilopa koňská, sitatungy). Nedokončeným zůstal film *Kidepo*, kde chtěl přiblížit málo poznané oblasti a vzácné savce Ugandy a Rwandy – buvolce Jacksonova, zebra bezhřívou, místní buvoly, kočkodana zlatého a čepičatého atd.

Když se ohlédneme za dílem Petra Luptáka, je až neuvěřitelné, kolik toho ve smyslu svého kréda *Sny netreba snívat*, třeba i žít, stihl.

Kolektiv autorů (v abecedním pořadí): Pavel Brandl, Evžen Kůs, Lubomír Melichar, Jiří Novák, Tomáš Peš, Jan Pluháček, Jan Robovský, Martin Sabol a Michal Sloviak

2 Peter Lupták při návštěvě národního parku Kaziranga v indickém Ásámu.

V tomto národním parku se Petrovi podařilo vyfotit 6 druhů savců na jednom záběru, čímž vyrovnal svůj osobní rekord z Afriky. Během návštěvy Indie měl také velké štěstí, protože se mu podařilo za tři týdny zdokumentovat všechny velké savce tohoto zoologicky ojedinelého subkontinentu.

Foto J. Pluháček

Jan Robovský

RECENZE

Errol Fuller: Lost animals. Extinction and the Photographic Record

Publikací o historicky vyhynulých a vyhynulých zvířatech existuje řada (jednou z těch zdařilých je třeba kniha Miloše Anděry – *Vyhubená zvířata*, Aventinum, Praha 1998), což bývá mnohdy dáno pozoruhodností samotných zástupců (kdo by nechtěl vidět živého vakovlka nebo třeba dronteho a korouna bezzubého), ale také, příznivě si to, samotnou vzácností (kdo nevěří, ať si spočítá, kolik bylo napsáno o zebře kvaga v porovnání se zebrou bezhřívou). V r. 2013 se objevila další kniha od autora již několika publikací o vyhynulých zvířatech, resp. o ptácích. Není vyčerpávající ve smyslu výčtu vyhynulých taxonů, což pramení z koncepce, neboť se opírá o druhy, které máme zachycené na fotografiích. Byť i zde platí, že řada fotograficky zdokumentovaných vyhynulých zvířat tu není zmíněna či rozváděna (ze savců můžeme uvést např. tarpana – evropského divokého koně, divokého syrského osla ašdariho, kozorožce pyrenejského, hned tři poddruhy tygrů apod.). Celkem autor představuje 21 vyhynulých taxonů ptáků a 7 savců, přičemž každá fotografie je ze své povahy unikátní a mnohé z nich čtenář neměl možnost vidět nikde jinde. Při malém počtu taxonů je velká škoda, že kapitoly o některých savcích jsou příliš krátké a často nepřesné, nejvíce je to patrné u buvolce severoafrického a jelena Schomburgkova, kde autor podle všeho nezná další snímky těchto druhů, ani jejich výjimečná zhodnocení v publikacích (viz Raethel 1986 a Mohr 1968).

Přes tyto kritické poznámky se domnívám, že jde o pozoruhodnou knihu a v řadě aspektů inspirující. Kromě představení taxonů a uvedení příčin vyhynutí totiž vždy uvádí okolnosti vzniku snímků a seznamuje čtenáře s jejich autory. Názorně tak vidíme, že se o některé fotografie, jež zvířata přibližují často ilustrativněji než jiný dochovaný materiál a navíc v přirozených kulisách, sice postarali zoologové-biologové, ale také amatérští nadšenci, a mnohdy to nebylo nikterak jednoduché. Díky za

jejich nasazení, které pro nás může být inspirací – měli bychom se snažit poznávat základní biologii (vzácných) zvířat a výsledky publikovat, a podnítit tak další kolegy a nasměrovat je k ochraně daných druhů. Je zároveň dobré se občas zastavit a uvědomit si, jestli nám nějaké taxony díky tomu, že je máme možnost pravidelně vidět, nezevednely. Jinak můžeme zjistit, že je na jejich opomenutou dokumentaci už pozdě. Na příkladu chovů v našich zoologických zahradách – zachytili jsme kvalitně nosorožce Cottonovi, anoy horské, hiroly, babirusy, sajgy a lvy berberské? A kolik zbylo po jejich chovu fotografií, měř a potažmo publikací?

Nová kniha o vyhynulých zvířatech je varováním, o jak výjimečné živočichy můžeme přijít a jak snadno jsme schopni některé z nich během krátké doby zničit, ale také inspirací pro naše další kroky ohledně ochrany a dokumentace kriticky ohrožených a vymírajících taxonů. Je pravděpodobné, že když je lépe poznáme, snad jim dokážeme efektivněji pomoci.

Zájemcům o biologii a fotografie vyhynulých druhů lze ještě doporučit např. webovou databázi *Sixth Extinction*, jejímž autorem je Peter Maas (viz www.petermaas.nl/extinct/), nebo knihu Johna Edwardse *London Zoo from old photographs 1852–1914* (Edward Charles, Londýn 1996, 241 str.).

Citovanou literaturu najdete na webové stránce *Živy*.

Princeton University Press, Princeton a Oxford 2013, 256 str. Kniha je v ČR k dostání v internetových obchodech. Cena se pohybuje mezi 750–900 Kč.

